

QUATRE PINZEL·LADES SOBRE EL BATXILLERAT DURANT LA 2a. REPÚBLICA ESPANYOLA: EL CAS CATALÀ

JORDI MONÉS I PUJOL-BUSQUETS

0. QÜESTIONS PRELIMINARS

Aquesta ponència no va més enllà d'unes pinzellades sobre la realitat de l'ensenyament mitjà clàssic al Principat, en el context espanyol, durant la segona República espanyola, partint, però, de les experiències anteriors, herència que la República es veia obligada a assumir.

Tal com ho veiem, el problema de l'escola, en general, no prové únicament de la discordància entre la legislació i la realitat sinó de la pròpia legislació. No en el fet que la llei Moyano no es compleixi per manca d'assignacions pressupostàries, sinó en l'articulat de la Llei i en l'ideari dels grups socials que la impulsen i la fan possible.

Cal no oblidar que abans de la reforma liberal, l'ensenyament mitjà no existia com entitat independent, sinó que estava integrat a la universitat com a primer grau de les facultats menors d'arts i filosofia, al marge de l'existència paral·lela de les anomenades Escoles de Gramàtica.

Malgrat que la revolució liberal canviava de soca-rel el sistema educatiu de l'Antic Règim, no s'arribaria a configurar a la vella Europa, un ensenyament secundari totalment independent. La disjuntiva entre uns estudis concebuts com a preparació per a ingressar a la universitat o com a formació general de les classes mitjanes no trobaria una sortida prou satisfactòria (1). Resumint el batxiller, denominació que s'adoptaria a les nostres latituds per a caracteritzar l'ensenyament secundari clàssic, no tindria, en cap moment, sortides pròpies, tot i que el títol de batxiller donava un cert to, una certa distinció, al marge de tota altra consideració.

Tot i la transcendència de les propostes i els intents de principis del segle XIX, caldrà esperar, però, a la reforma liberal, a partir de 1833, per tal que es dongués contingut real a la reforma educativa. Malgrat els successius canvis de pla d'estudis i els canvis del sexenni revolucionari (2), haurem d'esperar la 2a. República espanyola per tal que es comenci a plantejar una reforma més o menys àmplia.

Aquestes quatre pinzellades no pretenen altra cosa que contribuir a un debat historiogràfic no pas sobre la realitat educativa en aquesta època, no hi va haver temps perquè es notessin els canvis, sinó simplement per intentar analitzar si

les mutacions seguien el que podríem considerar com una modernització, tant tenint en compte les propostes que s'havien fet, ja des de finals del segle XIX, com les experiències d'aquests darrers cinquanta anys arreu d'Europa (3).

1. L'HERÈNCIA QUE RECOLLIA LA REPÚBLICA

1.1. Les deficiències més significatives del batxillerat.

Tot i que ens manquen estudis que esquematitzin la problemàtica real de l'ensenyament secundari que es va congreant al llarg del temps (4), la nostra conclusió és que a l'arribada de la República les mancances més significatives es podrien resumir en els següents punts.

- a) pervivència d'un mal entès humanisme que es manifestava sobretot en els continguts curriculars (5).
- b) dualitat estructural.
- c) pseudopositivisme pedagògic.
- d) insuficiència pressupostària.
- e) sector públic minoritari i consegüentment importància excessiva de la iniciativa privada.
- f) professorat poc satisfactori.
- g) poca importància de l'ensenyament femení.

a) En aquest breu recorregut que iniciem, convé recordar, en primer lloc, que el nostre batxillerat tenia una orientació fonamentalment filosòfico-literària, la qual, amb més o menys grau, caracteritzava la major part de l'ensenyament secundari clàssic europeu (6); en el fons, en el cas de l'Estat espanyol, hom pretenia perpetuar una tradició clàssica que havia perdut tota mena de sentit a partir de la crisi intel·lectual dels segles XVII i principis del XVIII. Tant els intents reformadors com la suposada tradició espanyola, bevien generalment en fonts franceses revolucionàries o pre-revolucionàries (7).

b) Quant a la dualitat estructural, una herència del món medieval que considerava l'ensenyament en funció del grau superior no fou superada per la reforma escolar napoleònica que amb pocs o molts retocs va ser adoptada pràcticament a tot Europa, en la qual hom partia de la base de dos

- (1) Els reformadors del segle XIX partien de la base que existien tres grups socials, als quals corresponien tres graus d'ensenyament, a la realitat, però, no hi va haver un tronc específic per a les classes mitjanes. Aquesta problemàtica vindria agreujada pel fet de la quasi nul·la importància, almenys a nivell oficial, dels ensenyaments tècnics i comercials de grau mig.
- (2) En aquest mateix col·loqui, hi ha un treball que fa referència a aquesta qüestió. Vegeu: RINCON, B. del. "Libertat d'educació i ensenyament secundari a Barcelona, durant el sexenni revolucionari (1868-1874)". La tesi doctoral d'aquest autor està dedicada a l'ensenyament a Barcelona durant el sexenni.
- (3) És evident que els conceptes modernització, progrés, etc., són molt complexos, però l'experiència històrica ens corrobora que, la major part, de propostes que feien els renovadors vinculats generalment a l'INLE, es poden considerar com un precedent dels canvis que s'han introduït els darrers 25 anys a l'Estat espanyol.
- (4) Ens manquen síntesis sobre la realitat global del batxillerat a l'Estat espanyol, els estudis se centren en monografies sobre casos concrets i els estudis generals pequen de supraestructurals i no enceten crítiques sobre la realitat concreta, malgrat tot tenim prou dades a la ma per oferir algunes idees al respecte.
- (5) Sobre els plans d'estudi del batxillerat podeu veure: UTANDE IGUALDA, M. (1964) *Planes de estudio de enseñanza media (1787-1963)*. Madrid. Ministerio de Educación Nacional.; CAÑELLAS, C. - TORAN, R. (1985) "Els plans d'estudi de batxillerat a Espanya (1857-1903)" *Actes de les 7enes. Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. ESCOLA I ESTAT*. Palau de Congressos de Perpinyà. Eumo Editorial. Vic., pp. 99-125. (recordem que el pla de Romanones de 1903 va estar vigent fins al Pla Callejo de la Cuesta de 1926 i que fou restablert a l'inici de la República).
- (6) Malgrat les diferències en les denominacions, lycée, gymnasium, etc, el problema central era el mateix. A Alemanya, els intents per superar aquesta situació tingueren una major acceptació social.
- (7) Hi ha força bibliografia sobre aquesta qüestió que afecta directament o indirectament els estudis de batxillerat. Vegeu a tall d'exemple: HERRERO, J. *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*. Madrid. Cuadernos para el Diálogo, 1971. 409 pp.

trons clarament diferenciats, el grup més nombros que no passava de l'escola primària i un sector minoritari que podien arribar a la Universitat passant per un ensenyament mitjà, sense una alternativa específica (8).

c) Malgrat que l'ensenyament secundari clàssic es va moure en el marc del que anomenem humanisme, el triomf de la burgesia a escala europea va propiciar un ensenyament que, tot i les seves arrels clàssiques, tenia més en compte les ciències experimentals. Els nous continguts propiciaren l'extensió del llibre de text i de l'examen, amb la qual cosa el programa esdevindrà, en certa manera, el centre del procés educatiu, problemàtica que adquiria el seu màxim exponent en l'ensenyament secundari clàssic. Aquesta trilogia, programa, llibre de text, examen, en comptes de mitjà esdevingué finalitat.

Quan parlem de pseudopositivisme, ens referim al fet que a l'Estat espanyol, es menysprearen, en bona part, les aportacions més interessants del positivisme spencerià. És a dir la concepció segons la qual l'escola deu preparar per a la vida física, social i mental que troben llur garantia en les ciències experimentals (9). Els continguts curriculars de l'ensenyament secundari i àdhuc superior, tot i que a partir del segle XX, en part arran del Pla Romanones, representaven una millora evident en relació al segle XIX, a l'hora de la veritat hom minusvalorà les bases empíriques, condició essencial per a desenvolupar el coneixement científic, tal com s'estava concebut aleshores als països capdavanters (10).

A través d'un sistema que es basava primordialment en el memorisme, amb la qual cosa s'afavoria l'abstracció i el formalisme, s'instaurà a l'ensenyament, no obliden les honorables excepcions, una concepció utilitària i pragmàtica un xic d'estar per casa, on l'experimentació didàctica i metodològica, la qualitat de l'ensenyament i el desenvolupament de l'esperit crític pràcticament no comptaven.

d) Un dels problemes més greus de l'ensenyament secundari era la manca de recursos a causa de la insuficiència pressupostària, problema més greu que als altres graus de l'ensenyament ja que els percentatges dedicats al batxillerat se situaven al voltant del 6% d'un total generalment molt exigü. Això determinava la quasi nul·la importància de l'escola pública, problema més greu en el cas català, sobretot a les zones més desenvolupades.

Quan es va proclamar a Catalunya la República, existien només 9 Instituts de batxillerat dels quals 3 es varen crear durant la Dictadura de Primo de Rivera (11). Entre

1876 i 1926 no es va inaugurar al Principat ni un sol Institut, amb la qual cosa la discriminació no era únicament social sinó també geogràfica (12).

La manca d'atenció de l'Estat envers el batxillerat, originava, com ja hem apuntat, que fossin molt alts els percentatges d'ensenyament privat (13).

En aquest sector, hi havia dos tipus d'ensenyament: els centres reconeguts i l'ensenyament lliure. Quant als centres reconeguts, la major part religiosos, segons preveia la llei Moyano havien de ser regentats per un ciutadà de nacionalitat espanyola major de 25 anys i el Director havia d'estar en possessió del títol de llicenciat o equivalent; d'altra banda, havien de comptar, com a mínim, amb un llicenciat de ciències i un de lletres i tres més, titulacions que no esdevien indispensables en el cas dels col·legis religiosos (14).

Els col·legis incorporats, nom que es donava als centres d'ensenyament col·legiat, podien impartir regularment les ensenyances, però s'havien d'examinar a l'Institut corresponent (15). Com podem veure, l'Estat no feia ni deixava fer. El fet d'haver de sotmetre's a un programa i a uns textos determinats impossibilitava qualsevol tipus d'experiència renovadora; en aquest sentit, els professors d'Institut gaudien de més llibertat perquè ells donaven classe i examinaven, tot i que estaven sotmesos a un cert control a través dels tribunals d'examen.

Tenint en compte les dificultats per obtenir el reconeixement d'un centre incorporat, a molts llocs de Catalunya no els quedava altra alternativa que l'ensenyament lliure, a càrrec d'un llicenciat o un mestre que preparava pels examens en locals sense cap mena de condició; en més d'una ocasió es podia considerar ensenyament domèstic.

Els centres dependents dels ordres religiosos comptaven amb edificis espaiosos amb jardins, amb una bona estructura interna, el nombre d'alumnes permetia una bona organització (16), però la seva arquitectura era un xic caserolera i no satisfia les necessitats de la pedagogia del seu temps. Pel que fa als centres que no dependien dels ordres d'ensenyament, ubicats en la seva major part a la ciutat de Barcelona, alguns d'ells tenien molt bon professorat, però generalment havien de superar el problema de l'exigüitat de la matrícula, la qual cosa comportava una baixa ratio alumne/professor, pensant que en alguns centres hi havia pràcticament el mateix nombre d'alumnes que de professors, la relació 7/1 del Liceo Políglota, per exemple, era poc freqüent (17).

- (8) Cal excloure d'aquesta tradició napoleònica, l'escola anglesa i sobretot la nordamericana, en les quals, especialment la primera, s'inspiraren les propostes de la INLE. Manuel B. Cossio en diversos articles i treballs expressa el pensament dels institucionistes en aquest grau de l'ensenyament. A tall d'exemple podeu veure: Manuel BARTOLOMÉ COSSIO. *Una antologia pedagògica* (1985). M.E.C. Selección de textos, presentación y bibliografía Jaume Carbonell i Sebarroja, pp. 271-290.
- (9) En relació a les propostes spencerianes, podeu veure: SPENCER, H. *L'educació intel·lectual moral i física*. Vic. Eumo Editorial, 1989, 188 pp. Edició original 1861. Pròleg de Jordi Monés XXIII-XLVIII.
- (10) En realitat, la discussió entre aquests dos corrents s'inicia ja al segle XVIII, però sempre es manté una preponderància de les disciplines humanístiques. Podeu veure: NEGRIN FAJARDO, O. (1983). "Algunas características de la enseñanza secundaria española decimonónica a través de la legislación" *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*. Ediciones Universidad de Salamanca, n.º 2. pp. 275-286. Malgrat que l'augment percentual de les hores dedicades a les assignatures de ciències és important sense ser excepcional, (vegeu textos citats a la nota 5), a l'hora de la veritat la inèrcia del professorat originà que els canvis no fossin massa perceptibles.
- (11) S'està iniciant potsers un xic tard la revisió de l'obra escolar de Primo de Rivera. Pel cas de la ciutat de València recordarem: LOPEZ MARTIN, R. *La educación en Valencia durante la Dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*. Tesis Doctoral Universitat de València dirigida pel Dr. León Esteban (el 6è. capítol està dedicat al batxillerat). Per primera vegada, l'Estat es preocupa per l'establiment de nous centres educatius d'ensenyament primari i secundari i per crear una estructura més moderna d'ensenyament tècnic. Al Principat s'establiren nous centres de batxillerat a Tortosa, Manresa, aquesta ciutat ja havia tingut un Institut local que fou suprimit a finals del XIX, i un institut femení a Barcelona; el control ideològic, la persecució de l'obra educativa del catalanisme polític, el fet que el nou ensenyament tècnic estigués basat en l'experiència catalana i que la nova legislació representava un control sobre allò que ja existia, fa que aquest progrés resulti un xic discutible.
- (12) No seria gens difícil fer un mapa escolar del batxillerat, amb totes les institucions públiques i les privades reconegudes. Podríem veure que, en bona part del país, fins i tot a la gent rica, els resultava molt difícil fer estudiar el batxillerat als fills, sobretot si recordem que els estudis començaven als deu anys.
- (13) El curs 1927-28, el percentatge d'ensenyament col·legiat i lliure era 70,5% a Catalunya i 68,5% al conjunt de l'Estat espanyol. Vegeu: CARBONELL, J.,-MONÉS, J. *L'escola única-unificada. Passat present i perspectives*. (1977). Barcelona. Editorial Laia, p. 100.
- (14) Per a citar un cas molt generalitzable, el curs 1916-1917, dels 11 centres dependents dels ordres d'ensenyament 9 tenien entre un 10 i un 20% de professors seglars, només el Valldemà i els Salesians de Mataró comptaven en la seva plantilla un nombre substancial de llicenciats seglars.
- (15) Als exàmens dels alumnes dels col·legis incorporats hi podien assistir un professor d'aquests centres amb veu però sense vot, tot i que una R.O. del 15-V-1915 li donava també vot, excepte en els casos de revàlida, quan estés en possessió amb el títol corresponent i s'hagués encarregat de l'ensenyament dels 2/3 dels alumnes. Hom va dictar diverses disposicions, a vegades contradictòries, però seguint, en general, la tònica apuntada.
- (16) A fora de Barcelona, les ràtios professor/alumne, als col·legis religiosos, no eren tan altes, el cas més significatiu, les Escoles Pies de Vilanova on a vegades la relació era inferior a 1.
- (17) Aquesta situació originava que tanquessin molts centres, però quasi sempre el seu nombre era aproximadament igual. Se'n tancaven però a la vegada se n'obrien d'altres.

e) Amb tot el que hem dit fins ara, resultava difícil que el batxillerat funcionés mitjanament bé, hem de pensar, però que el desgavell no s'acabava aquí, calia sumar-hi una nova preocupació derivada del fet que el professorat, al marge d'estar més o menys ben pagat, no rebia la preparació adient. Hom no exigia als catedràtics que coneguessin la didàctica ni la pedagogia. Les classes magistrals eren la forma més freqüent per impartir coneixements als alumnes, sistema que propiciava un total distanciament entre l'alumne i el professor (18). Pel que fa als professors de l'ensenyament privat n'hi havia de diverses menes, però, com ja hem apuntat venien constrenyits pel programa i pel llibre de text. No era gens estrany, d'altra banda, que els catedràtics d'Institut examinadors dels alumnes col·legiats i lliures s'aprofitessin d'aquesta avinentesa per exigir el seu llibre de text que venien a preus abusius (19).

A Europa hi havia, en aquells anys, una preocupació per la preparació pedagògica. A l'Estat espanyol el problema no era pas determinar quin tipus de formació havia de rebre el professorat d'ensenyament secundari, sinó que no n'hi hagués, com a mínim, una. Al 1931, l'única preocupació continuaven sent els coneixements (20).

g) Ja com a final convé recordar que el batxillerat, cal considerar-lo com un grau de l'ensenyament essencialment masculí, especialment als col·legis religiosos on els % de noies que estudiaven el batxillerat era pràcticament nul al moment de la proclamació de la República (21).

1.2. Conclusions sobre el batxillerat d'abans de la República

Resumint el batxillerat era només, en realitat, una avantsala de la universitat. El catedràtic d'Institut no es plantejava, generalment, ni ningú ni havia parlar mai a nivell oficial, que la formació dels joves de 10 a 16 anava molt més enllà que aprendre unes determinades matèries de memòria.

Enmig d'aquest panorama, esdevenia difícil qualsevol intent per a millorar el segon ensenyament fins i tot a nivell experimental; malgrat tot, hi ha experiències personals remarcables (22) i sobretot la incidència, com a mínim a nivell teòric de la INLE. D'altra banda, no podem oblidar l'obra del Instituto Escuela de Madrid, fill de la Institución, creat per un R.D. del 10-V-1918, si més no per la influència que va exercir a Catalunya durant el període republicà (23).

Al Principat, abans del 1931, els intents de reforma de l'ensenyament secundari no tingueren cap pes específic, fet que contrasta amb la renovació de l'ensenyament primari i de l'ensenyament tècnic i professional i de les propostes de canvi de l'ensenyament universitari (24), tot i que ja a principis de segle un personatge tan significatiu com Domènec i Muntaner, propugnava un programa coherent, d'acord amb els postulats de la INLE, idea recollida per Prat de la Riba. (25).

Potser hauríem de recordar els esforços de les escoles Monturiol i Blanquerna de la Mútua Escolar Blanquerna dirigida per Alexandre Galí, però aquests centres no es poden comparar amb els que tenia la Mútua dedicats a l'ensenyament primari i infantil, el fet d'haver-se de sotmetre's a un examen en un institut d'un programa que no tenia res a veure amb els seus interessos impossibilitava cap tipus de reforma.

De la mediocritat catalana en aquest terreny, caldria salvar, però, la figura de Josep Estalella que amb afany i delit lluità amb perseverància, durant aquests anys, a favor de la millora dels estudis de batxillerat, no solament en un sentit particularista limitat a la didàctica de la seva especialitat, sinó amb visió de conjunt ja abans de 1923. El cop d'estat de Primo de Rivera va ajornar el seu projecte que es féu efectiu a partir de 1931.

2. LA REFORMA REPUBLICANA

2.1. Precisions preliminars

Convé tornar a recordar que, en línies general, no encetarem cap anàlisi crítica dels canvis que s'operen en la realitat educativa, sinó que ens ocuparem preferentment dels canvis legislatius i de les propostes i projectes que, en la major part dels casos, no hi va haver temps per fer-les efectives.

Altament, quan ens referim a la reforma republicana, pensem en els períodes de republicanisme liberal excel·lent com és lògic l'anomenat bienni radical-cedista, bienni negre en el llenguatge de l'època, els governants del qual es movien, més o menys, dins dels esquemes de l'escola tradicional. No es pot oblidar que els republicans liberals, eren gent d'ordre disposada a reformar l'educació espanyola, però no pas a revolucionar el sistema educatiu.

(18) Pel que fa a l'Institut de Barcelona, segons expressava Joaquim Xirau " ... Toda la actividad del centro consistía en una serie de "clases" por unos profesores más o menos competentes. Muchas clases eran excelentes, otras pésimas. No existía resto alguno de vida ni relación alguna entre alumnos y profesores. Estos asistían sólo a las clases y entraban al centro sin vigilancia alguna, ni tan siquiera la obligación de permanecer en su seno durante un número determinado de horas... La tasca del professor ... se reducia a dar una serie indefinida de conferencias y a examinar al fin de curso a los alumnos de todas y cada una de las "asignaturas". Vegeu: XIRAU, J. *Manuel B. Cossio y la educación en España*. (1969). Barcelona. Ediciones Ariel S.A. (1.ª edición Colegio de México 1945), pp. 224-25.

(19) "... Los centros eclesiásticos privados constituían pingüe negocio para las órdenes religiosas, que tenían entre sus clientes a todas las familias de la burguesía adinerada. Los Institutos del Estado constituían la base de un cómodo negocio privado para una parte de sus profesores que prevalidos de su función de examinadores supremos "imponían" a los alumnos de todos los colegios que de ellos dependían y en el suyo propio, un "libro de texto" vendido a precios exorbitantes" Vegeu: XIRAU, J. *Manuel B. Cossio y la educación en España...* op. cit., p. 216.

(20) Com exemple representatiu, recordarem, que a la *Asamblea Nacional de los Amigos de la Enseñanza* celebrada a Madrid el 1902, es votava ja la següent conclusió: "Debe exigirse a todo profesor de cualquier orden que sea, el estudio teórico y práctico de la Pedagogía, para lo cual ha de llevarse esta disciplina a las Universidades, siendo común a las Facultades de Ciencias y Letras". Consulteu: POSADA, A. *Política y enseñanza*. (1904). Madrid. Manuel Jorro editor, p. 70.

(21) El curs 1927-28, els percentatges d'ensenyament masculí i femení eren els següents:

	1	2	3	4	5	6	7	8
Catalunya	76,6	23,4	99,0	1,0	83,3	16,7	86,0	14,0
Estat espanyol	81,5	18,4	93,6	6,4	87,1	12,9	86,7	13,3

1: Nois, ensenyament oficial, 2 noies ensenyament oficial, 3-4, 5-6, 7-8 idem ensenyament col·legiat, lliure, i total.
Dades calculades a partir dels *Anuarios Estadísticos*.

(22) En aquest sentit, són molt interessants, les memòries d'escriptors de l'època. La major part es fan ressò de la incongruència dels estudis de batxillerat, però sempre es recorden d'algun professor, que els fa molt agradable la seva assignatura: en molts casos, sense saber-ho jugarà un paper fonamental a l'hora que l'alumne esculli la carrera universitària.

(23) Hi ha molta bibliografia esparsa sobre l'obra del Instituto Escuela de Madrid. A tall d'exemple, sobretot perquè es tracta d'un estudi recent, podeu veure: PALACIO BANUELOS. L. *Instituto Escuela. Historia de una renovación educativa*. (1988) MEC.

(24) Caldria estudiar amb deteniment aquest problema, on hi conflueixen diversos factors: conformisme burgès, els canvis en aquest sector podrien portar confrontacions amb l'Església, centralització del sistema que impedia cap tipus de renovació, etc.

(25) El conegut arquitecte resumia en poques paraules, la seva concepció sobre aquest problema "l'ensenyament secundari no deuria ésser altra cosa que un ensenyament primari superior assequible al major nombre d'alumnes" Prat de la Riba fa referència a aquestes paraules de Domènec. Vegeu: PRAT DE LA RIBA, E. "La segunda enseñanza" *Revista Jurídica catalana*. Barcelona, 1899, p. 352.

2.2. El marc polític-legal i social

En aquesta època el marc polític-legal i social tenen molts punts de contacte; aquest lligam resulta molt més evident en el camp educatiu, pensem que la pressió social, en un sentit o un altre, resultarà determinant a l'hora d'aprovar una nova mesura legislativa. Ens limitarem, però, a comentar breument els canvis més significatius del corpus legislatiu (26).

La primera mesura important és el D. 13-V-1931, G.M. 14, segons el qual es restablí la normativa anterior al cop d'Estat de 1923, arran del qual els tècnics del ministeri redactaren un informe publicat el 7-VIII-1931, segons el qual es fixaven les bases a seguir el curs 1931-32, prenent com a base el pla Romanones de 1903, norma que era evidentment interina (27).

Altrament, pocs dies després, el 25 d'agost, apareixia una O.M. establint la creació de Col·legis subvencionats, amb característiques similars a l'ensenyament col·legiat, la normativa dels quals rebia noves precisions en una O.M. del 25 de setembre del mateix any. L'estiu de l'any següent mentre es preparaven les "Leyes de Bases de la Enseñanza", una O.M., G. 18 i 23 de juliol fixava un curs de transició per al curs 1932-33 que es feu efectiva el 28 de novembre, pel primer curs de batxillerat; aquest pla de transició presentava un caràcter cíclic. La reforma continguda en les esmentades Lleis de Bases era presentada a les Corts espanyoles el 9 de desembre de 1932 i aprovada el juny de 1933, lleis però que no s'arribaren a materialitzar (28).

Seguint la política d'extensió de l'ensenyament secundari clàssic, s'establí per un D. 26-VIII-1933, GM. 30, tres tipus de centres oficials on es podien cursar els estudis de batxillerat: Instituts Nacionals, Instituts Elementals i Col·legis subvencionats (29). Convé no oblidar que la República es veia abocada a aquesta política, des del moment que es proposava la substitució de l'ensenyament confessional per a principis de 1934. Un Decret del 26-VIII-1933 preveia, en el conjunt de l'Estat, la creació de 13 Instituts Nacionals, 28 Instituts Elementals i 36 Col·legis subvencionats que sota la pressió popular es convertiren en 20, 37 i 40 respectivament, D. 28-X. GM. 30-X.

Un mes abans s'havien creat els Consells Regionals de Primer i Segon Ensenyament, respecte els quals en parlarem a l'apartat dedicat a Catalunya (30).

En ple bienni radical-cedista quan estava paralitzada la substitució dels ordes religiosos d'ensenyament, el ministre Instrucció Pública Filiberto Villalobos iniciava una reforma de l'ensenyament secundari clàssic, en la qual es recollia el pla del "Consejo de Instrucción Pública", en temps de Marcel·lí Domingo durant el primer Govern provisional, la llei Bases, els treballs de la Inspecció de Segon Ensenya-

ment creada per un D. 30-XII-1932, GM. 6-I-1933 (31), i les recomanacions de la Secretaria Tècnica del Ministeri, procurant eliminar les mesures més dràstiques.

La citada reorganització s'iniciava amb un Decret del 26-VII-1934, GM. 28, completat per un altre del 6-VIII, GM. 7, (32). Finalment el 29-VIII, GM. 30, s'aprovava definitivament el nou pla d'estudis que constava de set cursos dividits en dos cicles (33).

El primer cicle de caràcter formatiu constava de tres cursos pensats més que res com a enllaç entre la primària i el segon cicle de la secundària, en el qual els continguts presentaven un altre caràcter. Al final del primer cicle s'establí un examen de conjunt que fou suprimit el 8 d'abril de 1936.

El segon cicle constava de dos graus, el primer que comprenia els cursos 4t i 5è., l'ensenyament no perdia el caire essencialment formatiu, mentre el segon, cursos 6è. i 7è., atorgava prioritat a les matèries científico-tècniques com s'observa en el propi Pla (34). Al finalitzar els estudis de primer grau del segon cicle, els alumnes obtenien el certificat de batxiller elemental, amb el qual es podia sol·licitar l'ingrés a les Escoles Normals (35).

Al nostre entendre, malgrat que es tracta d'una mena de compromís, els trets més sobresortints del Pla eren el seu caràcter cíclic, la importància concedida a les disciplines extra-acadèmiques, treballs manuals, formació física, esports, etc., preterits fins aleshores.

En aquests anys, s'aprovaren diverses normes per regular els examens de l'ensenyament col·legiat i lliure. En aquest sentit, cal recordar que una normativa del 8-X-1931 havia limitat els abusos del llibre de text, un negoci com ja dièiem de molts catedràtics.

El canvi polític que es produí arran de les eleccions del 16-II-1936, no determinà variacions remarcables dins el cos legislatiu de l'ensenyament secundari clàssic, l'única preocupació era tornar a la situació anterior al bienni radical-cedista (36).

La revolta del 19 de juliol comportà a les zones fidels a la República, la supressió de l'ensenyament religiós però de reforma zero. D'aquest període, cal parlar dels Instituts Obrers de Segon Ensenyament, establerts pel Decret del 21-X-1936 signat per Manuel Azaña a Barcelona. D'acord amb aquest Decret es creava un batxillerat abreujat, 2 cursos dividits en quatre semestres, limitant les vacances al mes d'agost. Els aspirants eren reclutats entre els candidats proposats per les organitzacions sindicals i juvenils antifeixistes, la qual cosa, atès el desenvolupament de la Guerra, afavoria els joves que pertanyien a grups polítics i sindicals determinats. El primer Institut Obrer s'establí a València pel Decret del 21-XI-1936 i el segon a Sabadell el 7-IV-1937, del qual ens ocuparem en un altre moment.

(26) Sobre l'evolució legislativa de l'educació republicana, vegeu: LOZANO, C. *La educación republicana. 1931-1939.* (1980). Universidad de Barcelona, Apéndices I. (Legislativo de Abril de 1931 a Julio de 1936) pp. 299-319.

(27) S'establí algunes modificacions que afectaven els darrers cursos, mantenint la revàlida com en el pla Callejo.

(28) Les condicions polítiques que portaren a la convocatòria de noves eleccions el novembre de 1933, impediren la materialització de les Lleis de Bases.

(29) Per facilitar l'indagament d'aquesta política, l'Estat demanava als ajuntaments i en el seu defecte les Diputacions 40.000 pessetes en el cas dels Instituts Nacionals, 25.000 per als Instituts Elementals i 15.000 per als pobles on s'establissin Col·legis subvencionats.

(30) Sobre la creació i composició dels Consells Regionals, consulte: PEREZ GALAN, M. *La enseñanza en la Segunda República Española.* (1975). Madrid EDICUSA, pp. 198-201.

(31) La nova inspecció estava concebuda com un nexa d'unió entre el Ministeri i els establiments docents. En teoria, en comptes d'un organisme de control es plantejava com un ajut als centres. Com a complement es creava una Secretaria General Tècnica amb personal de gran prestigi professional. Aquests organismes foren totalment desvirtuats durant el bienni radical-cedista, durant el qual fou disolta l'esmentada Secretaria, restablerta en temps del Front Popular.

(32) Aquest Decret suprimia els Instituts Locals creats per la República i fixava que els Col·legis Subvencionats s'havien de convertir en Instituts Elementals als quals se'ls exigia una sèrie de garanties.

(33) Vegeu: UTADE IGUALADA, M. (1964). *Planes de estudio de la enseñanza media 1878-1963...* op. c. Si elaboreu un Gràfic similar els que han fet C. Cañellas i Rosa Toran, vegeu nota 5, comprendreu el que representava el canvi de pla.

(34) Cal fer la salvetat de l'assignatura de "Principios de Técnica, Agrícola e Industrial" inclosa per Dualdes el 23-III-1935 i suprimita per Villalobos, novament ministre, el 21-I-1936: aquesta matèria trencava la unitat del pla d'estudis i s'adeia més amb l'orientació del pla Callejo influenciat pels esquemes mentals del capitalisme monopolista.

(35) Una vegada més els sectors conservadors rebaixaven el paper del mestre, vigoritzat per Marcel·lí Domingo. La premsa dretana arremetia contra la idea d'un mestre especialista amb formació universitària.

(36) Al marge de la restitució de tots els organismes, molts d'ells a Catalunya, que havien estat suprimits durant el bienni negre, la màxima preocupació era fer efectiva la llei de Congregacions i Associacions Religioses, ajornada durant l'esmentat bienni, durant el qual havia estat suprimita la Junta de Substitució. La Gasetta de Madrid del 28 de febrer de 1936 iniciava la restitució de l'ensenyament religiós.

2.3. Les propostes i realitzacions republicanes

2.3.1. El nou humanisme

La República no va superar del tot, el sentit excessivament filosòfico-literari del batxillerat, malgrat que l'orientació republicana amb la sana tradició que representava la INLE (37), va donar un nou sentit a l'humanisme clàssic, que sense renunciar a la pròpia tradició, s'integrava en el marc que havien representat l'humanisme europeu a partir, sobretot, del segle XVI. La proclamació de la República facilitava la materialització dels postulats educatius de la Institució madrilenya. Els pedagogs de la INLE, tot i inserir-se, com dèiem, en una tradició humanista donaven un gir copernicà als principis educatius tradicionals, tant pel que fa als continguts com a l'estructura tradicional heretada, en bona part, de l'edat mitjana.

Els responsables governamentals de l'educació efectuaven canvis radicals en el batxillerat, però l'essència i l'existència d'aquest grau escolar heretat de l'època medieval no fou mai qüestionada.

2.3.2. Les noves propostes estructurals.

La Constitució republicana feia referència a l'escola unificada, concebuda com a forma de lluita contra la discriminació social i sexual de l'alumnat i la discriminació professional del cos docent, però la legislació republicana no tingué quasi mai en compte l'articulat constitucional (38).

L'estructura dual de l'ensenyament espanyol centrada en l'existència del batxillerat estava en contraposició amb la idea de l'escola unificada. La sola existència del batxillerat que malgrat els canvis era simplement un pas per entrar a la universitat, frenava qualsevol intent de democratització del sistema educatiu i coartava la generalització dels estudis primaris i secundaris al conjunt de la població. La idea d'un batxillerat polivalent estava a la ment dels reformadors però no s'arriba a portar a la pràctica.

Probablement a causa de l'oposició de les forces sostenidores del règim caigut, defensores a ultrança dels seus privilegis frenaren els intents de reforma que es quedaren un xic a mig camí (39). Els assaigs experimentals, els intents de creació d'escoles preparatòries dins dels propis Instituts, d'acord amb les experiències del Instituto Escuela de Madrid, el decret sobre estructuració escolar del 9 de desembre de 1932, formulat a la Ley de Bases de la Enseñanza Secundaria, pretenien donar a l'ensenyament un caràcter més cíclic, però la reforma era excessivament cautelosa.

Altrament la importància quantitativa dels Instituts Escola, dels de Barcelona en parlarem en el seu moment, fou percentualment mínima, i la seva localització geogràfica molt limitada.

L'únic programa que trencava totalment amb la dualitat estructural, fou el Pla del CENU vigent a Catalunya durant la Guerra Civil, el qual es limità als graus primari i tècnic. En aquests anys, l'ensenyament secundari clàssic, fins i tot al nostre país, continuà pràcticament a mans de l'Estat. El paper de la Generalitat restà limitat als Institut Escola com veurem després.

Val a dir que els homes de la Institució, tot i no trencar amb l'estructura dual, canviaven el sentit dels graus tradicionals, atorgant al grau mitjà un sentit formatiu amb el qual restava més vinculat al grau primari, d'aquí el nom

d'Institut Escola, que no pas a l'universitari; en aquest sentit, la concepció educadora s'havia d'estendre a l'ensenyament superior.

"... Transformar el instituto de segunda enseñanza en una escuela primaria significa impregnarla de la concepción esencialmente educadora que ha ido siempre unida a este grado de la enseñanza. En lugar de proyectar los esquemas de la antigua universidad medieval sobre todos los grados de la enseñanza, es preciso hacer exactamente lo contrario: extender la concepción educadora propia de la escuela de párvulos a la primera y a la segunda enseñanza y proyectarla a partir de ella, hasta la universidad misma..." (40).

2.3.3. Els projectes curriculars republicans

Els responsables de la política escolar republicana, vinculats directament o indirecta al món de la docència, posseïen, en general, idees clares dels problemes bàsics que presentava el batxillerat.

Els educadors i ideòlegs republicans s'adonaven de l'abast i de les limitacions del positivisme pedagògic, i tenien en compte, sobretot, els avenços tecnològics i científics i la necessitat d'incorporar les ciències experimentals, menystingudes pels governs anteriors. El Pla Villalobos de 1934, tot i ser un refregit, s'inseria en una concepció més moderna que no pas els plans Callejo o el Pla Romanones que, com ja hem dit, va ser reinstaurat provisionalment a començament de la República (41).

D'altra banda, saberem comprendre les falles d'un sistema escolar essencialment memorístic, en el qual s'atorgava una importància excessiva a unes proves de final de curs massa imprecises, des d'un punt de vista tècnic, per valorar la possessió d'uns coneixements. Com a contrapartida abogaren per una reforma de les tècniques didàctiques, per la implantació dels estudis sòcio-psicològics a nivell de centre i primordialment pel canvi de la relació docent-discent.

És per això últim que el professor havia de baixar del seu pedestal. Hom intentà, des de dalt, inculcar als professors un nou concepte de la docència, on els docents no podien ser simples examinadors, sinó que la seva missió fonamental era valorar l'evolució de l'alumnat mitjançant l'observació del seu treball diari, valoració que havia tenir en compte, també, el camp de la funció educadora.

"En modo alguno se separará la función docente de la función educadora. Afirmando: que la misión de los educadores o aspirantes al profesorado ha de ser de enlace entre la función docente y la propiamente educadora" contradice todo el espíritu de la reforma que se persigue, pues contribuye funestamente a consagrar el prejuicio tradicional que el verdadero profesor abdica de sus elevadas funciones en ese orden de la enseñanza si tiene que descender a ocuparse de la educación de los alumnos. La vida entera del alumno se hallará bajo la dirección del personal docente..." (42).

2.3.4. L'equipament escolar durant la República

Ja en parlàvem d'aquesta qüestió a l'inici d'aquest paràgraf. Per valorar l'abast de l'obra de la República, cal tenir en compte la deixadesa de l'Estat en aquest camp, si exceptuem els darrers de la Dictadura de Primo de Rivera. Altrament l'obra de la República, en aquest terreny, es limità als

(37) La bibliografia sobre la Institució madrilenya és extensíssima, vista des de diversos angles i des de diferents perspectives polític-ideològiques. A més de la imprescindible lectura dels butlletins, recomanariem: JIMENEZ LANDI, A. *La Institución Libre de Enseñanza*. (1973-1987). Madrid. Taurus ediciones. 3 volums, 2 parts, 858, 911 pp. CACHO VIU, V. (1962) i. *La Institución Libre Enseñanza I. Orígenes y etapa universitaria (1860-1881)*. Madrid, Ediciones Rialp, S.A.

(38) L'article 48 de la Constitució republicana deia textualment en el seu primer paràgraf: *El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado y lo prestará mediante instituciones educativas enlazadas por el sistema de la escuela unificada*. Sobre aquesta qüestió, podeu consultar: CARBONELL, J. - MONES, J. *Escuela única-unificada. Pasat, present i perspectives*. (1977)... op.cit., especialment pp. 175-184.

(39) Pensem que durant el bienni radical-cedista aquests grups estaven al govern.

(40) Vegeu: XIRAU, J. *Manuel Cossio y la educación en España...* op. cit., p. 218.

(41) Vegeu 2.2. i nota 34.

(42) Vegeu: XIRAU, J. *Manuel Cossio y la educación en España...* op. cit., p. 221.

primers temps perquè d'ençà de les eleccions de novembre de 1933 es paralitzà la creació de nous centres de batxillerat i de febrer de 1936 fins a l'inici de la Guerra no hi va haver temps per res.

En el període 1931-1936, el nombre d'alumnes matriculats als establiments d'ensenyament secundari clàssic augmentà, a nivell d'Estat, el salt més considerable es donava en els tres primers cursos. Els canvis que s'operen durant els anys posteriors al curs 1932-33, no resulten massa espectaculars. El percentatge oficial es mantindrà pràcticament igual amb unes taxes irrisòries, tot i que l'augment del nombre d'alumnes fou molt més important que en èpoques anteriors (43).

Malgrat el clima poc propici per a l'ensenyament religiós, quasi sinònim d'ensenyament col·legiat, aquest es mantingué malgrat que disminuï percentualment, concretament a la ciutat de Barcelona continuà tenint força importància.

El fet més important, però, és l'entrada de la dona a l'ensenyament mitjà que es produïa sobretot a l'ensenyament públic, com es veurà després.

No es pot oblidar que la materialització de la política escolar republicana que preveia la substitució dels centres d'ensenyament dependents de l'Església, tal com fixava l'article 26 de la Constitució i regulava la Llei de Congregaciones y Asociaciones Religiosas, només era possible a base de crear gran quantitat de centres de primer i segon ensenyament. Segons les dades oficials 20.684 estudiants es quedaven sense plaça al batxillerat, en el conjunt de l'Estat, 2.509 al Principat, 2083 a la província de Barcelona, ja que la província de Lleida de més baix nivell de renda, no comptava amb escoles religioses d'ensenyament mitjà (44).

Malgrat la importància de les xifres, inferiors a la realitat segons les fonts dels grups d'oposició (45), el problema de la substitució dels col·legis religiosos, almenys en el batxillerat resultava més polític i ideològic que no pas econòmic. L'empenta dels dos primers anys de la República, quan els governs tenien clara consciència del programa establert, ens dona a entendre, que la substitució, amb més o menys temps, era possible.

El triomf de la coalició radical-cedista a les eleccions de novembre de 1933 a més de frenar el projecte republicà va facilitar la legalització directa o indirecta dels col·legis religiosos (46).

El més simptomàtic del bienni negre, és la disminució del nombre de centres oficials de batxillerat, conseqüència, en certa manera, d'una política de racionalització, ja que calia corregir alguns errors que s'havien produït durant el primer bienni (47).

El període del Front Popular, concretament des de les eleccions de febrer fins a l'aixecament militar no hi va haver temps per pràcticament res. Del període de la Guerra ben poca cosa, fins i tot a Catalunya, ja que la Generalitat no va tenir, com hem dit, incidència a l'ensenyament mitjà clàssic.

Malgrat que no es va arribar a aprovar la Ley de Bases de la Enseñanza Secundaria, el pla Villalobos, tot i que era un pla dubitatiu representa un cert pas endavant, com ja apuntàvem anteriorment. En aquest sentit, cal recordar que

el batxillerat o els seus equivalents en altres estats europeus, tampoc havien superat l'orientació filosòfica literària de l'ensenyament secundari clàssic.

No hem d'oblidar, però, que la República es va plantejar aquest problema, sota les directrius de Lorenzo Luzuriaga; aquesta preocupació es reflectia en la pròpia Constitució Republicana que feia seva la idea de l'escola unificada, concepció que estava en contradicció amb la dualitat estructural; en aquest sentit, els educadors de la INLE, especialment Cossio donaven un pas endavant remarcable, amb la idea de lligar l'ensenyament amb el secundari.

A Catalunya aquesta qüestió va preocupar realment, la qual cosa es manifestaria, en la Conversa Pedagògica de l'Escola d'Estiu de 1934 i en el Pla del CENU del període de guerra, però que, a nivell pràctic, no tingué cap incidència a l'ensenyament secundari, ja ho estudiarem més endavant.

2.3.5. Els nous pressupòsits sobre la formació i funció del professorat

De primer antuvi, cal parlar de dues qüestions concretes: la remuneració del professorat d'ensenyament mitjà i la defensa dels llicenciats.

Pel que fa al sou dels catedràtics d'Institut, el 1933, el seu haver era molt superior al mestre i proper al del professor universitari (48). Aquesta situació no era generalitzable perquè, en el mateix moment, només un 35% dels professors eren numeraris; el problema, doncs, se centrava en els professors no numeraris, problema que s'agreujaria durant el bienni radical-cedista.

Altrament la República defensava els llicenciats contra l'intrusisme professional, com mostra el Decret 21-V-1931, refrendat per un altre del 18-IX d'aquest mateix any, el qual declarava la col·legiació obligatòria dels llicenciats per exercir la docència. Aquesta mesura, però, no fou degudament defensada pels propis Col·legis de Doctors i Llicenciats que, en molts casos, estaven dirigits corporativament per grups de filiació conservadora, protectors de l'ensenyament col·legiat religiós.

Totes aquestes mesures resultaven indispensables, per si soles, però, no asseguraven un canvi en l'ensenyament del batxillerat. El problema central de la funció i formació del professorat era molt complex, pensem en la inèrcia de la major part del professorat que havia viscut en una època en que ningú li exigia cap mena de preparació pedagògica i didàctica.

L'obligada extensió de l'ensenyament públic, comportava l'acceptació del personal en exercici. Tot i amb això, la normativa del 27 d'agost de 1932, establia unes certes normes per a la jubilació voluntària, que podia esdevenir forçosa si,

"...por cualquier motivo no desempeñen debidamente la alta función que les está encomendada" (49).

La República s'havia plantejat la problemàtica de la formació del professorat d'ensenyament mitjà des d'un primer moment. Hi havia, però, un problema, ja que malgrat l'interès per aquests problemes el debat sobre quines fórmules de formació s'havien d'utilitzar no s'havia pràcticament ini-

(43) Les dades que posem són un xic contradictòries, les que donem per més vàlides ens diuen que el nombre d'alumnes passà, a nivell d'Estat, de 76.074 estudiants al curs 1930-31, a 124.900 al curs 1935-36 amb un màxim de 130.752 al curs 1933-34. Vegeu: PEREZ GALAN, M. *La enseñanza en la Segunda República...* (1975) op.cit., p. 346 Quadre II.

(44) Aquestes dades referides a les províncies catalanes, la de Madrid i el conjunt de l'estat espanyol, es poden consultar a: CARBONELL, J.-MONES, J. *L'escola única-unificada. Passat, present i perspectives...* op. cit., p. 130.

(45) Aquestes fonts parlaven de 27.000 alumnes en el cas de l'ensenyament secundari clàssic, en el conjunt de l'Estat.

(46) En relació al programa dels sectors catòlics enfront de la Llei de Congregacions i Associacions Religioses, potenciat sobretot durant el bienni radical-cedista, podeu veure: PEREZ GALAN, M. *La enseñanza en la segunda república*. (1975)... op.cit., pp. 283-304.

(47) És evident que era necessària una certa racionalització, especialment corregir l'excess de zel dels primers temps, ja que s'havien creat Instituts Elementals i Col·legis que no reunien les mínimes condicions exigibles. Els governants d'aquesta època van suprimir però no van establir nous centres d'ensenyament públic.

(48) Els salaris mitjos, en aquest curs, eren els següents: Mestre, 3628, Inspector, 7.524, Professor Escola Normal, 8.380, Catedràtic d'Institut, 8.398, Professor universitari 10.904 pessetes.

(49) Feia referència al personal docent i els inspectors de tots els graus.

ciat. Era indispensables conèixer en profunditat les experiències estrangeres.

Plantejàvem ara fa poc la funció educadora que havien de practicar els professors de batxiller, així com les noves relacions que s'havien d'establir entre professor i alumne, la qual cosa implicava una nova concepció del claustre de professors; es tractava, de discutir amb el col·lectiu de professors, les experiències individuals de cada docent. En essència calia seguir els consells de Cossio.

"Para repetir curso no bastará, por ejemplo, la repetición de dos enseñanzas, sino que se necesitará la deliberación sobre el aprovechamiento en conjunto y total del alumno. Los claustros determinarán, en cada caso y por respecto a cada uno de los alumnos, si hacen falta exámenes para concederles el bachillerato, o si basta para ello el consenso del profesorado" (50).

Els reformadors republicans projectaven aplicar el sistema cíclic orientat en el sentit d'efectuar exercicis periòdics sobre branques de cultura similar, en comptes d'assignatures, en certa manera, com s'havia fet amb l'agregat a França. Altrament, hom entenia que les pràctiques s'havien de realitzar en centres pilot o en catèdràtics experimentats i imbuïts de la reforma, ja que en cas contrari l'únic que es feia era afavorir la rutina.

Seguint aquest criteri, es creaven le Seccions de Pedagogia de les Facultats de Filosofia i Lletres de Madrid i Barcelona (51). Cal tenir en compte, també, les noves fórmules de reclutament de professorat, ja que la creació de nous centres el 1933 accelerà el problema, el qual s'intentà resoldre a base de cobrir les noves places amb encarregats de curs, escollits mitjançant unes proves eliminatòries de capacitat i uns cursos de formació, preferentment pedagògica i didàctica, per tots aquells que havien superat les proves.

Els governs del bienni radical-cedista, a part de dictar mesures discriminatòries contra els professors nomenats el 1933, designà personal ensenyant sense cap mena de prova (52). Pel que fa a l'època del Front Popular, hom tornà al sistema de provisió de places de l'any 1933. El Decret del 15-VI-1936 establia un examen previ i després un curs de perfeccionament d'un mes de durada. El curs celebrat a Madrid s'acabà el mateix dia de la sublevació militar.

2.3.6. Els governs de la República i l'ensenyament femení de grau mig

Caldria estudiar amb més deteniment si en els textos, programes, plans, s'observen alguns canvis en l'orientació essencialment masculina del Batxillerat. Podem, però, assegurar que un dels fet més sobresortints de la política republicana a l'ensenyament mitjà clàssic, fou el creixement espectacular del % d'ensenyament femení al batxillerat, en el qual és possible que la coeducació hi jugués un paper molt positiu: a nivell d'Estat, l'alumnat femení del batxillerat va passar d'un 14,6 % el curs 1930-31 a un 31,6 % el curs 1935-36 (53), augment considerable si tenim en compte que aquest augment provenia fonamentalment de l'ensenyament públic (54).

La discriminació de la dona en els centres religiosos a més del seu caràcter ideològic tenia un clar component docent o més ben dit tècnic, ja que és molt possible que els col·legis de monges no comptessin amb personal acadèmic prou preparat i amb possessió del títol corresponent (55).

2.4. Algunes precisions sobre la reforma republicana

Els problemes polítics, la manca de temps, determinaren que la major part d'instituts, al marge de la coeducació, continuessin funcionant com abans, el mateix podríem dir de la major part de centres no dependents de la iniciativa privada. La reforma es limità, sobretot als centres experimentals, especialment els Instituts-Escola, on les propostes i les realitzacions foren més agosarades del que hem explicat fins ara, aspecte que intentarem explicitar, al proper apartat, a l'estudiar l'Institut Escola del Parc de la Ciutadella.

3. LA REFORMA REPUBLICANA A CATALUNYA

3.1. El context català

Es evident que el context social català va tenir durant aquests anys uns trets específics que es manifestaren d'una manera especial al món educatiu, però la veritat és que els canvis en el batxillerat van ser els mateixos que s'experimentaren, a nivell d'Estat, amb lleugeres diferències, almenys pel que fa a la major part d'Instituts, per la qual cosa els hi dedicarem una atenció limitada al marc legal, ens remeterem a la bibliografia que comença a tenir una certa importància. La nostra màxima preocupació se centrà en la política de la Generalitat que a causa de les circumstàncies quedarà, pràcticament, circumscrita a l'obra dels Instituts-Escola, sobretot el del Parc de la Ciutadella, tot i que començarem per l'obra de l'Estat en aquest grau de l'ensenyament.

3.2. Les reformes del govern republicà a Catalunya

3.2.1 L'equipament escolar

Un estudi de la Generalitat, als primers temps del seu restabliment, arribava a la conclusió que cap dels Instituts de Catalunya, exceptuant el de Manresa, reunien les mínimes condicions exigibles a un centre de batxillerat. No ens ha d'estranyar que el M.I.P. posés ben aviat fil a l'agulla.

Una de les primeres preocupacions de la República, en el cas de Barcelona, fou acabar d'una vegada amb l'anacronisme del Instituto Provincial. Poc abans de començar el curs 1931-32, el 28 d'agost de 1931 es creava l'Institut Balmes, que s'ubicaria, el 1934, al Carrer Mallorca 278, xamfrà amb Llúria (56), i no massa més tard, el 9 d'octubre d'aquest mateix l'Institut Escola Giner de los Ríos, conegut vulgarment com l'Institut del Parc.

Arran dels decrets d'agost de 1933 sobre la creació de nous centres d'ensenyament secundari, s'establiren a Barcelona, els instituts Salmeron a Muntaner 267, Ausias Marc, als Jesuïtes de Sarrià, Pi i Margall, Rosselló 233, també abans dels Jesuïtes, els dos darrers Instituts-Escola, i a la resta de Catalunya, l'Institut Albéniz a la torre Pi i Gibert de Badalona i un altre a la Seu d'Urgell. Pel que fa als Instituts Elementals se'n crearen a Mataró, Terrassa, Vilanova, el Garcia Fossas d'Igualada i Vilafranca del Penedès. Finalment, s'establiren Col·legis Subvencionats a les ciutats de Sant Feliu de Guíxols, Cervera, Granollers i Olot, aquests dos darrers es convertiren en Instituts Elementals.

Altrament, entre altres coses, s'amplià i reformà l'Institut Maragall de Barcelona, Provença, 187, l'Institut de Figueres rebé el nom de Ramon Muntaner a partir de 1934, es pressuposaren dos milions per a reformar l'Institut de Llei-

(50) Aquesta cita de Cossio, l'hem recollit de: XIRAU, J. *Manuel B. Cossio y la educación en España...* op. cit., p. 228.

(51) Les Seccions de Pedagogia de les universitats de Madrid i Barcelona foren establertes per: GM. 29-I-1932 i GM. 11-XII-1933 respectivament.

(52) Aquests professors se'ls va mantenir en la interinitat, segons s'evidencia en els articles 33 i 30 dels Pressupostos Generals de l'Estat de 1934 i 1935.

(53) Vegeu: PEREZ GALAN, M. *La enseñanza en la Segunda República...* (1975) op. cit., p. 346 Quadre II.

(54) Consulteu: CARBONELL, J. - MONES, J., *L'escola única-unificada...* op. cit., pp. 128-129.

(55) Hi ha una altra qüestió, poc estudiada, en relació a una possible inhibició dels col·legis religiosos masculins i femenins d'oferir estudis de batxillerat, especialment en els estudiants que no creien en condicions per ingressar a la universitat.

da en 1935 i es creà una escola preparatòria a l'Institut de Tortosa (56).

Finalment, ja n'havíem parlat, es donà llum verda a L'Institut Obrer de Sabadell, ubicat a l'Escola Industrial Tèxtil i la residència al castell de Can Feu; els alumnes provenien de l'ex província de Barcelona excepte el Barcelonès; recordem que arran de l'aprovació de la Divisió Territorial, s'havien suprimit les províncies. No sabem si aquest Institut arribà a funcionar, en el millor dels casos només ho va fer un curs.

Tot ens fa pensar que els canvis, no anaven gaire més enllà del que s'havia produït a les zones urbanes de la resta de l'Estat, entre els quals s'hi compta l'augment del nombre d'alumnes d'ensenyament públic i la incorporació de la dona al batxillerat (57). Val a dir, però, que malgrat que la inèrcia impedia canvis profunds, el fet de la creació de nous centres, el canvi d'ubicació de l'Institut Provincial de Barcelona donava nous aires; altrament, les notícies que tenim a través de professors i alumnes, ens fa pensar que quelcom havia canviat, però caldrà confirmar-ho amb noves monografies. Per proximitat, coneixem el cas de l'Institut de Badalona, segurament un bon centre tradicional amb ganes de renovació allunyades segurament, però, dels pressupòsits republicans (58). També tenim dades concretes sobre alguns dels instituts que ja existien que no fa la impressió que canviessin massa (59).

El problema del poc temps que disposà la República per efectuar una reforma en profunditat és fonamental. En aquest sentit, algunes propostes del Consell Regional de Segon Ensenyament resulten significatives; potser, amb el temps, haurien acabat fent forat.

L'esmentat Consell reuní els directes i secretaris dels diversos centres oficials, per tal d'establir un centre pilot. Va proposar plans d'estudi, va organitzar ponències sobre les diferents problemàtiques del batxillerat. Es posà en contacte amb el Seminari de Pedagogia pel problema dels textos, plantejà un ensenyament secundari per obrers, etc. (60).

En relació a aquest problema, convé no oblidar el cas dels Instituts Obrers creats durant la Guerra. L'anàlisi de les propostes del Decret arran de la creació de l'Institut de Sabadell, ens porta a la conclusió que la generalització d'aquests centres no hauria canviat res perquè es tractava d'un batxillerat totalment tradicional, projecte només justificable per les condicions de la Guerra (61).

Fruit d'aquest tradicionalisme, és la qüestió de la catalanització de l'educació que no tingué cap mena d'incidència al batxillerat. En aquest sentí, la F.N.E.C. Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya es dirigia al Consell Regional de Segon Ensenyament, el 1934, per tal que en el nou pla del batxillerat es tingués en compte el català i s'establissin càtedres de Història i Literatura Catalana, petició que no tingué cap transcendència (62).

Aquest fet demostra les incongruències de la política escolar republicana. Els nois i noies catalans, aprenien, almenys en teoria, la nostra llengua a l'escola primària i la

tornaven a utilitzar a la universitat, però entremig al batxillerat de català res de res (63). En aquest sentit, fa una certa gràcia la presentació de en català de l'Institut Obrer de Sabadell, per part de l'Ajuntament d'aquesta ciutat, d'un centre on la llengua del país s'havia d'ignorar totalment.

En aquest aspecte, no es pot oblidar la Mútua Escolar Blanquerna ja citada anteriorment, on la llengua del país era el vehicle d'escolarització, a més tractada amb molta cura. En relació als aspectes més generals del batxillerat, topà amb la mateixa problemàtica que a l'època de la dictadura de Primo de Rivera quan es va crear, l'haver de sotmetre's a un control rigorós; malgrat tot, el clima més favorable de la República, l'aprovació d'un pla d'estudis més racional, a partir del 1934, la construcció d'una nova Escola, etc., propicià un canvi força important en aquests estudis. D'altra banda, durant la guerra, període en el qual s'aplicà la coeducació, pel fet de pertànyer a la Generalitat la renovació es féu, segons sembla, més evident. Recordem, en aquest sentit, que la Generalitat publicava, el 1937, un treball experimental de gran interès científic realitzat al Blanquerna amb alumnes d'ensenyament mitjà, estudi que és una avançada dels actuals sistemes d'avaluació (64).

Tampoc es pot oblidar, qüestió estudiada a bastament en diversos treballs, la riquesa de les activitats extra-acadèmiques d'aquesta Institució que comprenia els nois i noies de tots els diferents graus de l'ensenyament que s'hi cursaven.

3.2 Les propostes de la Generalitat abans de l'aprovació de l'Estatut de 1932

Des de l'establiment de la Generalitat provisional i sobretot des de l'aprovació de l'Estat de Núria pel poble català el 2 d'agost de 1931, en el qual l'ensenyament passava a dependre la Generalitat, aquesta Institució plantejà un projecte educatiu en el terreny de l'ensenyament secundari clàssic que no es va portar a la pràctica perquè l'Estatut aprovat a les Corts de Madrid no preveia el traspàs del segon ensenyament al Govern català, malgrat tot es important conèixer aquestes propostes que només pogueren materialitzar-se, amb més o menys intensitat, a l'Institut-Escola del Parc.

Pel que fa a l'equipament, la Generalitat, presentà, al 1932, un pla de creació d'Instituts a Vic, Granollers, Olot, Mataró, Badalona, Ripoll, Seu d'Urgell, Vilafranca del Pedregal i Mora d'Ebre, pla que només podia servir d'orientació perquè el govern català no va tenir atribucions en aquest terreny, projecte que de fet fou portat a la pràctica amb escreix, com hem vist anteriorment.

La Generalitat va reunir els directores dels Instituts, per confeir una estadística de la realitat dels centres (65), pas previ imprescindible per encetar qualsevol tipus de reforma. Altrament va plantejar un primer esboç de programa, com consta a les "Normes per a l'organització de l'ensenyament secundari a Catalunya" (66), que intentarem resumir a continuació.

L'educació perseguia 4 finalitats: formació intel·lectual, preparació física i educació moral i artística. Quant als

(56) Si voleu conèixer els detalls de totes aquestes preceptuacions legals, vegeu: NAVARRO, R. *L'educació a Catalunya durant la Generalitat. (1981-1989)*. (1978). Barcelona. Edicions 62 S.A. Llibres a l'abast 145.

(57) Per exemple l'Institut de Tarragona passà de 107 alumnes oficials i de 665 entre col·legiats i lliures el curs 1930-31 a 485 i 822 respectivament el curs 1935-36, durant la Guerra la matrícula baixà, tot i que l'oficial es mantingué força. Consulteu: RECASENS COMAS, J.-SANCHEZ REAL, J. *El instituto de enseñanza media Antoni Martí Franqués de Tarragona. Contribución al conocimiento de la historia de sus primeros 120 años* (1969). Tarragona, pp. 66-67.

(58) L'Institut de Badalona mereixeria una monografia, si més no pel que fa al Col·legi Municipal Albéniz establert a conseqüència de la supressió de l'Institut per part del règim franquista. Aquest centre fou un dels pocs establiments docents d'ensenyament mitjà, diriem públics, que continuà, tot i els entrebancs, la tradició republicana.

(59) El testimoni d'un alumne de l'Institut de Reus, mostra que, com a mínim aquest centre, canvià molt poc. Vegeu: PAMIES I FELIP, J. *Records d'un vell institut 1933-1983*. Reus, 1983, editat pel propi autor, 55 pp.

(60) Vegeu: *Revista de Psicologia i Pedagogia i Psicologia*, Any II, pp. 210 i ss

(61) L'Ajuntament de Sabadell va editar una mena de tríptic, del qual en tenim un exemplar.

(62) Vegeu: *Butlletí dels Mestres*, 1934, p. 190.

(63) Caldria estudiar amb més detall aquest problema, però tots els indicis indiquen que no va canviar res en aquest sentit.

(64) Vegeu: *Butlletí dels Mestres*. "Tests objectius per al segon ensenyament. Assajats a l'Escola Blanquerna de la Generalitat de Catalunya. Curs 1936-1937. Generalitat de Catalunya, 1937", 72 pp.

(65) Aquesta estadística, intentava conèixer: nombre d'alumnes, llista de centres, proporció de batxillers, despeses del segon ensenyament, etc.; a l'hora de la veritat, no arribà a bon port.

(66) Vegeu: Generalitat de Catalunya. (1931). *L'obra de cultura...* op. cit.

plans d'estudi, hom proposava que el batxillerat comencés als 12 anys, amb una durada de 6 cursos, que se suprimís l'examen d'ingrés substituït per un informe dels centres d'orientació professional de molt prestigi al nostre país i que el pla es dividís per grups de matèries, atorgant la mateixa importància al grup format per la gimnàstica, l'esport, el cant i la dansa, i el constituït pels treballs de laboratori, manuals i de biblioteca, que als grups on hi figuraven les disciplines tradicionals.

En realitat es tractava de enllaçar la primària amb la secundària sense traumes, és a dir

"No es pot fer una distinció precisa, o un salt, entre les finalitats de l'ensenyament primari i secundari. Seran, en tot cas, les úniques distincions a senyalar... una intensificació creixent cada any, motivada, per la major capacitat de treball, de comprensió, de resolució conscient, per part de l'alumne corresposta amb una més accentuada especialització del professorat..." (67).

En relació al mètode, hom proposava pel que fa a l'estudiant, el que avui anomenariem autoaprenentatge a través de l'observació, el contacte directe entre aquest i els professors i els altres companys, l'explicació del professor i la consulta de llibres que pressuposava la supressió del llibre de text. Dins d'aquest context quedaven suprimits els premis i els càstigs, les puntuacions i els sistemes tradicional d'exàmens, per altres formes d'avaluació. Hom parlava, també, de fomentar la responsabilitat, l'amor a la veritat, etc. Les visites i excursions passarien a formar part d'un programa estructurat.

Atesa la importància que s'atorgava als mètodes suava esboçats, hom creia convenient la supressió paulatina de l'ensenyament lliure, que, de moment, seria supervisat per un cos d'inspectors.

Tot això i altres aspectes no enumerats, com és ara la catalanització de l'escola, es posarien a pràctica en uns centres experimentals, concretament els Instituts-Escola.

3.3. Els Instituts Escola a Catalunya

Quan al Principat parlem d'Institut-Escola, ens referim, com ja hem dit a bastament, a l'Institut Escola del Parc el qual hi dedicarem un apartat especial. Així, doncs, no farem una menció especial als Instituts-Escola Ausies Marc i Pi i Margall, sobretot perquè ens manquen estudis per arribar a unes mínimes conclusions.

Quan sota el patrocini del Consell Regional de Segon Ensenyament, és a dir de l'Estat es crearen els Instituts-Escola abans esmentats, quan ja feia dos anys que funcionava l'Institut del Parc, arran de l'establiment d'aquests nous Instituts, s'hi varen incorporar, alguns professors de l'I.E. del Parc, alguns d'ells per raons particulars i uns altres que per algun tipus de problema no s'havien integrat a les fórmules utilitzades a l'esmentat Institut del Parc de la Ciutadella.

Malgrat que depenien de l'Estat, la Generalitat continuà pagant-los-hi la gratificació que donava al professorat de l'Institut del Parc perquè el canvi no els afectés econòmicament. Al nostre entendre, els hem de situar a mig camí entre els altres centres d'ensenyament mitjà i l'Institut Giner de los Ríos, comptaven amb professorat molt competent però, segons sembla, en el fons els podem considerar magnífics Instituts tradicionals, perquè la renovació pedagògica fou més aviat limitada (68).

3.4. L'Institut Escola del Parc de la Ciutadella

3.4.1. La creació

Abans de parlar específicament del naixement d'aquest establiment docent, voldriem precisar que no anem a descobrir l'activitat d'un centre que compta amb una magnífica bibliografia i el testimoni viu que ens han transmès professors, alumnes i pares d'alumnes, a més de part del material utilitzat i molts dels treballs realitzats pels alumnes; en realitat, només volem posar-ho de manifest una vegada més.

Com ja hem apuntat, el Govern de la República, el 9 d'octubre de 1931, facultà la Generalitat de Catalunya per tal que establis un Institut-Escola a Barcelona que fou creat pel Govern català el 26 d'octubre d'aquest mateix any.

El règim intern recollia totes les recomanacions del Consell de Cultura abans citades, detallant la finalitat i la metodologia de cada una de les disciplines, les mateixes al llarg del batxillerat, els exercicis de les quals s'aniran intensificant any rera any sense incrementar les hores de treball (69).

Els nois i noies ingressaven a l'Institut Escola als 11 anys, però paral·lelament s'establí una escola preparatòria a partir dels 8 anys, calia trencar amb la divisió primària-secundària, per fer efectiu l'ideal dels homes de la INLE que defensaven la funció educadora de l'ensenyament secundari. En un primer moment, es podia ingressar a l'Institut sense haver passat per l'escola preparatòria, però la idea era generalitzar aquest sistema (70).

3.4.3. La infraestructura

L'Institut-Escola estava situat en un edifici casernari del segle XVIII que havia estat residència del governador i formava part de la Ciutadella. Altrament, l'esperit de l'Escola, segons el seu Director Josep Estalella, es podia desenvolupar en qualsevol lloc i valorava sobretot la seva situació en el centre de la ciutat (71). A aquest respecte, el director de l'Institut-Escola, puntualitzava.

"L'Institut-Escola no era un edifici, sinó una corporació d'estudiant i professors. I on hi havia un grup de nois de l'Institut, allí hi havia l'Institut amb totes les qualitats, normes i caràcter..." (72).

Quant al professorat, hi havia dos tipus de professors: els numeraris, de l'escalafó oficial, i els complementaris, llicenciats en Ciències o Filosofia i Lletres proposats per la direcció de l'Escola i nomenats pel Consell de la Generalitat. La Junta de professors estava integrada per tot el personal docent del centre. En tots els casos, hom exigia al professorat dedicació completa, en cas contrari els numeraris podien ser reintegrats a l'Institut de procedència i els complementaris separats de l'Institut (73).

Del professorat, cal destacar d'una manera especial Josep Estalella, director i professor a la vegada, un mestre excepcional que aprofità la seva experiència per donar vigor a un dels millors centres europeus d'ensenyament secundari clàssic d'aquella època. Els seus col·laboradors estaven totalment imbuïts de la filosofia educativa del mestre, especialment a partir de la creació dels nous Instituts-Escola que deixaren en el del Parc els professors més identificats amb l'obra de l'Estalella. El treball en equip era una de les principals característiques del centre (74).

Les normes, en aquest cas, ens interessen perquè no ens trobem davant d'una aparença burocràtica, sinó d'una realitat viva que superà tots els projectes i les previsions buro-

(67) Vegeu: Generalitat de Catalunya. (1931). *L'obra de cultura...* op. cit.

(68) L'I.E. Ausies Marx, publicà un butlletí similar al del I.E. del Parc.

(69) Tots aquests documents, es poden consultar a: PERSPECTIVA ESCOLAR. juliol-setembre 1976, n.º 8-9, pp. 18-24.

(70) Sobre aquesta qüestió, l'Institut Escola va arribar a una entesa amb el Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona.

(71) Vegeu al respecte: FERRER i SENSAT, A. "L'Institut Escola de la Generalitat en el Parc de la Ciutadella". *Perspectiva Escolar*, n.º 63, març 1982, p. 13.

(72) Vegeu. GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA. *Butlletí de...* n.º 16, 1934, p. 7.

(73) Vegeu nota 69.

(74) Sobre els trets humans i professionals del professorat, amb una menció especial al Dr. Estalella, vegeu: CARDUS, M. "El Dr. Estalella i els seus col·laboradors". *Perspectiva escolar...* op. cit., pp. 32-46.

cràtic-tècniques. Per endinsar-nos en la vida interior de l'Institut, cal esbrinar el què, el com i el qui d'aquesta vida interior.

3.4.3. Les finalitats i els objectius

L'Estalella i els seus col·laboradors, es proposaven, fonamentalment, preparar homes i dones per entrar en l'edat adulta, durant l'etapa conflictiva de l'adolescència; calia que fessin seves una sèrie de pautes i valors i que comprenguessin el valor educatiu d'unes determinades eines de treball, per tal que els fossin útils, en el moment d'integrar-se al món del treball i de la pròpia família.

Per tots ells hi havia tres objectius a assolir, ja que creien que hi havia tres funcions indestruïbles però amb ordres de preferència:

"Ens hem proposat en primer lloc fer homes bons: i si a més són forts millor, i si a més ens resulten savis encara millor (75).

Pel professorat de l'I.E., l'adjectiu bondat, era en certa manera, un sinònim, d'una sèrie de valors entre els quals s'hi compta la veracitat, la sinceritat i la sensibilitat envers la bellesa. D'altra banda, l'ensenyament havia d'estar amarat d'espiritualisme, un xic a la línia dels mestres d'Estalella de la INLE.; el director de l'E. del Parc havia estat 2 anys com a professor al "Instituto Escuela" de Madrid.

"...aquest espiritualisme és el punt neuràlgic de la nostra organització. La informació professional que cada alumne necessita per a la vida li vindrà donada per la Universitat. Però la formació del seu esperit, el modelat de la seva ànima, per tal que esdevingui sensible i forta, treballada i lliure, solament pot donar-la-hi l'I.E...." (76).

D'altra banda, se'ls havia d'imbuir un gran amor al treball, un gran sentit de la responsabilitat i sobretot enfortint en ells l'esperit de convivència i de tolerància, una de les principals divises de tots els estaments de l'I.E.

3.4.4. Els mètodes

A aquest respecte, cal diferenciar clarament entre metodologia i mètode. El règim interior de l'I.E., seguint les orientacions del Consell de Cultura, havia fixat una metodologia específica per cada una de les matèries que es van anar modelant a mesura que l'experiència escolar ho aconsellava, qüestió que s'especifica clarament en el règim anterior ja citat.

Nosaltres voldríem insistir, especialment, en la problemàtica del mètode i de les eines auxiliars dels professors, pensem primordialment en els mètodes, els programes, els textos, els exàmens, etc. Seguint la tradició de l'Escola Nova, l'I.E. s'havien suprimit els exàmens, els llibres de text, els premis i càstigs sota formes directes o indirectes, etc. i basava l'educació en la llibertat i l'activitat; en el fons, es tractava de substituir l'escola verbalista per l'escola activa.

Hom no estava, per exemple, en contra dels mètodes, dels llibres com a eina de consulta, dels programes, però calia fixar unes orientacions per tal de no caure novament en els paranys de l'escola tradicional.

A les reunions preparatòries dels primers anys de l'I.E., els professors arribaren a la conclusió que calia admetre, sobretot pels joves professors, l'existència d'una guia que els mantingués orientats, per evitar indecisions que podien ser pertorbadores. Hom puntualitzava, però, que no s'havia d'oblidar,

"...que és malaguanyat el temps emprat en la discussió de programes; que tot programa pot tenir-se per bo, mentre guii i no esclaviti. I que l'hem de considerar a cada moment com perfectament vulnerable" (77).

Quant al llibre de consulta, ja hem dit que res de llibre de text, s'havia d'utilitzar amb una certa mesura, si més no perquè calia fomentar l'observació. Com deia Josep Estalella,

"Estudiar és encarar-se amb l'objecte d'estudi; és observar-lo; és fer-lo i refer-lo... És venir-ne en coneixement directe, i el llibre només té valor com a auxiliar per arribar a aquest coneixement... Com a reacció contra el sistema, massa difós de substituir l'estudi per la lectura d'un llibre, volem, en aquests primers anys d'existència de l'Institut Escola, exagerar la implantació de la idea contrària: estudiar sense llibre..." (78).

Com a tot projecte d'escola activa no era solament l'activitat de l'educand que havia de jugar un paper essencial; hom tenia molt en compte que sense un professorat específicament preparat i amb una clara consciència de la importància de la seva tasca, qualsevol intent renovador fracassaria estrepitosament.

El Director de l'I.E. era ben contundent.

"Tenim massa accentuada la tendència a oblidar el factor humà; el més poderós, el més eficient de tots els factors que interessen en l'ensenyança. No és tal matèria, tal mètode, sinó tal personalitat; no és el "què" i el "com"; és el "qui" qui forma.

No mètodes, sinó professors. No matèries, sinó mestres..." (79).

Per acabar aquest apartat, voldríem recordar un paràgraf del propi Estalella, perquè a més de reflectir clarament el seu pensament, ens aporta unes de les idees clau del col·lectiu de l'I.E., és a dir que l'escola és una continuació de la família,

"L'ideal és la llibertat, és la lliçó inesperada, intensament motivada, fresca, viva, fragant, com la lliçó amorosa d'una mare. Voldríem tenir sempre per patró de la nostra escola la llar, per tal d'implantar-hi els seus procediments amplíssims i obtenir-ne els seus rendiments magnífics." (80).

3.4.5. Les novetats de l'Institut del Parc

Com ja s'ha pogut entreveure en els apartats anterior, l'obra de l'Institut-Escola no representava una novetat en el món escolar català, recordem les experiències en el terreny de l'escola infantil, l'escola primària i l'ensenyament tècnic, tampoc representava una innovació a l'ensenyament secundari clàssic en el conjunt de l'Estat, però sí que donava un aire totalment nou en el món del batxillerat a Catalunya.

Moltes, doncs, de les novetats que s'implantaren a l'I.E., tenien els seus precedents, però hi ha, també, moltes aportacions originals i sobretot que en pocs llocs es va poder arribar a una mena, amb tots els interrogants que vulgueu, de perfecció. Intentarem, encara que no passi d'una simple enumeració i sense ordre de preferència, indicar les principals novetats observades des de diversos angles.

Com va passar, en general, durant l'època republicana, d'una manera especial al Principat, hom trencà l'aïllament de l'escola, amb la qual cosa s'establí un fort vincle escolarsocietat. L'I.E. del Parc s'obria a la societat per mitjà de l'organització d'actes oberts, però sobretot a través de la prem-

(75) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 16, 1934, p. 7.

(76) Vegeu: D.P. " Urgència d'espiritualisme" GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 2, abril 1932, p. 2.

(77) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 20, novembre 1935, pp. 2-3.

(78) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 12, abril 1933, p. 2.

(79) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 7, novembre 1932, p. 2.

(80) Idem nota 77.

sa. De la mateixa manera que els despatxos dels professors i del Director de l'I.E. estaven oberts als nois i les noies, l'I.E. estava en contacte continu amb els mitjans de comunicació. L'escola estava oberta a altres institucions i participava en tota mena de trobades i intentava conèixer altres experiències educatives de la resta de l'Estat i de l'estranger.

L'activitat dels alumnes que s'organitzaven en grups, tenia una doble vessant, el treball individual i el treball col·lectiu a través del seu grup, tot àdhuc les taules de treball estaven pensades per l'activitat conjunta, que es realitzava al voltant d'un centre d'interès. En aquesta activitat i com a part important del projecte educatiu, hi jugaven un gran paper les excursions i les visites, així com també les colònies d'estiu que comptaven ja amb una gran tradició a l'ensenyament primari. Els nois i noies de l'I.E. participaven d'una manera real en la pròpia organització de l'Institut i no pas burocràtica com havia establert el Govern de la República (81), centrada especialment en la direcció dels serveis escolars que es verificava per rotació, en les cròniques de les excursions i d'altres activitats que sortien publicades en el Butlletí, en la Junta de protecció d'animals i plantes, etc.

Pel que fa a les relacions entre estudiants i el professorat, s'instituí el tutor del grup-classe com a peça important d'harmonització de les activitats de cada grup i de seguiment de progressos i dels problemes de cada un dels components del grup.

Com en altres institucions escolars de la Generalitat, els pares participaven plenament en una sèrie d'activitats extraescolars. Altrament, aquests pares a través del Butlletí i de les entrevistes amb els professors i les reunions de pares amb diferents estaments de l'I.E., seguien periòdicament l'evolució de llurs fills.

Tot i que les disciplines eren, generalment, les tradicionals, com a experiències novadores podríem recordar, a tall d'exemple, les experiències metodològiques que es realitzaven en el camp de les Ciències de la Natura sota la guia de l'Angeleta Ferrer jove professora, una de les principals col·laboradores de l'Estal·lella (82), així com la importància que jugava la Meteorologia (83), especialment perquè aguditzava el sentit de l'observació, una de les bases metodològiques de l'I.E.

No cal insistir, això és una característica de tot el moviment pedagògic renovador català, en la manera específica de tractar, l'ensenyament del dibuix i de les arts en general (84), així com també de la música, la dansa i la rítmica.

Pel que fa a aquestes qüestions, cal no oblidar l'orientació dels treballs manuals que no es concebien com una matèria específica, tot i que s'hi dedicaven unes hores setmanals, sinó que es considerava que es podien improvisar en qualsevol matèria, construcció d'aparells en classes de física, per exemple o altres similars.

Finalment no es pot passar per alt, la sensibilitat que mostra l'I.E., envers el nou art, el cinema i també en relació a la fotografia, per la qual cosa podem conèixer millor la vida de l'escola. En aquest nivell, cal referir-se a les activitats extra-acadèmiques, com és ara les representacions teatrals, els concerts de música, les festes esportives, etc., amb activa participació de l'alumnat.

No és pot passar per alt, la importància atorgada al binomi salut-educació física i en general a la prevenció de ma-

lalties, amb atenció específica a les malalties contagioses, els brots epidèmics, les malalties dels ulls i de la pell, etc. Hom redactà una cèdula sanitària on s'obria un expedient per a cada noi o noia, on s'hi feien constar els drets fisiològics i els antecedents familiars físico-psíquics (85).

En aquest sentit, resultava imprescindible la col·laboració dels pares que eren informats individualment, per mitjà de conferències o a través del Butlletí, per tal de preparar un pla coordinat que sols seria possible si els familiars es capacitaven del que significava i representava (86).

Atenció especial mereixien l'educació física, els jocs i els esports. Quant a la gimnàstica, es feien exercicis diaris de gimnàstica sueca, activitat que formava part d'un programa més ampli en el qual els esports i els jocs hi jugaven un paper més important. El joc integrat al sistema educatiu, esdevenia una de les essències de l'I.E., fet que s'evidencia en aquestes paraules d'un professor del Centre.

"...Algú ens ha objectat que no podem mantenir la disciplina. Molt fàcilment no hem hagut mai d'utilitzar un sistema coercitiu ni acudir a càstigs. El reglament nostre els prohibeix. Els nostres deixebles tenen una llibertat màxima que els permet desenvolupar llur esperit i manifestar llurs aficions. Ells saben —perquè els ho ha dit moltes vegades l'il·lustre Dr. Estal·lella que a l'Institut-Escola vénen a jugar i que de quan en quan tenen una classe per a descansar..." (87).

Aquesta importància quedava reflectida en el propi reglament de l'escola que preveia l'establiment d'una Junta de jocs que estava integrada per un noi i una noia de cada grup d'alumnes elegits democràticament per llurs companys. Els estudiants mostraren la seva adaptació a la realitat organitzant un joc, barreja de fútbol i basquetbol, a causa de la manca de camps d'esports en el recinte de l'escola.

Més endavant, però, llogaren el camp d'una societat esportiva de Sants, on per torns practicaven l'atletisme i esports diversos. Altrament, participaren en diverses competicions esportives escolars i organitzaren les seves pròpies Olimpíades que varen tenir lloc a l'Estadi de Montjuïc.

La coeducació constituïa una altre de les grans novetats. És evident que com hem pogut observar, el propi Estal·lella tenia els prejudicis de l'època, especialment a nivell d'expressió, sempre parla en masculí, però això no indica, ni molt menys, que la coeducació a l'I.E. fos discriminatòria, exceptuant el fet que en el règim interior hi havia algunes diferències entre nois i noies pel que fa als treballs manuals. El testimoni d'una noia, evidencia de forma clara el tarannà de la coeducació, un avanç evident per aquella època.

"...hem anat a esbarjo. Hem jugat a fútbol; els nois contra les noies. Qui ha guanyat? Mai no ho diríeu, les noies per dos a quatre: (Més endavant)... Hem anat a esbarjo. Hem jugat a fútbol: macatxis noi, han guanyat els nois per sis a cinc. En entrar a la classe les noies han fet labors. Els nois un estel..." (88).

Hem deixat pel final el canvi més trascendental que es va produir en aquests anys, és a dir la catalanització de l'ensenyament, que d'una manera total i efectiva, almenys en el període 1931-36, pràcticament només es va produir en els centres depenents de la Generalitat i els integrats a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. A l'I.E., es

(81) El Govern de la República havia establert que 1 estudiant de cada un dels dos darrers cursos de batxillerat, pogués entrar a formar part del claustre de professors. O.M. 2-II-1932.

(82) Vegeu a tall d'exemple. FERRER, A. "Fulls d'un diari de classe" GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 11, març 1933, pp. 4-8.

(83) L'Estal·lella havia donat també classes de Meteorologia, l'important, però, és que aquesta disciplina jugà un paper important dins del moviment pedagògic renovador català.

(84) Sobre les característiques de l'ensenyament de l'art en el moviment renovador català, centrades a l'ensenyament primari, vegeu: MONES, J. "L'educació artística i les classes populars". I *Jornades de l'Educació artística 19-20 de maig de 1994*, Universitat de Barcelona, pp. 17-49.

(85) Als butlletins repetidament citats, hi ha moltes referències a aquesta qüestió.

(86) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 13, maig 1933, pp. 6-9.

(87) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 6, octubre 1932, p. 12.

(88) Teresa Ferriol, 10 anys. Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 1, març 1932, p. 8.

compleix l'article 11 de l'Estatut Interior de Catalunya que afirma que "L'ensenyament... serà català per la llengua i per l'esperit", potser seria millor dir per la llengua i per la cultura i tradició pròpia, com molt expressa aquest paràgraf de la revista "Ciència" del 1932.

"En aquests moments històrics per a Catalunya, cal remarcar la creació d'aquest Institut Escola, que serà el primer centre d'ensenyament secundari oficial que, per ésser nostre, ha de tenir la deguda veneració a les nostres tradicions, a la nostra cultura i a la nostra llengua, utilitzada com a mitjà d'expressió en totes les manifestacions de la cultura" (89).

La importància que s'atorgava a la catalanització queda molt ben reflectida en les paraules d'Estalella, referides a aquesta qüestió:

"Calia ineludiblement, que no es fundés abans d'ara l'Institut Escola de Barcelona. No era arribada la seva hora... ¿Com hauríem pogut bastir-lo, si havíem de començar obligant al noi a abandonar durant unes hores d'escolaritat la seva parla" (90).

Quant a la llengua, hi havia, però, una total llibertat d'expressió oral i escrita. Les formes podien ser, per tant, catalanes o castellanes segons l'origen dels alumnes.

3.4.6. Els problemes interns i externs de l'Institut Escola del Parc

No tot van ser flors i violes, malgrat que, en general amb un cert recel però, el sistema educatiu de l'I.E. fou socialment acceptat, hi va haver algunes crítiques producte de no entendre prou bé el sentit de llibertat i activitat, i sobretot algunes incomprendions per part d'alguns professors del centre, que, com ja hem assenyalat, s'acabaren integrant als nous Instituts-Escola.

Hi va haver, arran de l'establiment del Consell Regional de Segon Ensenyament, depenent del "Consejo Nacional de Cultura", un intent de control directe o indirecte sobre l'Institut Escola del Parc per part de l'Estat. Gràcies a l'entesa de Ventura Gassol, d'Alexandre Galí, Conseller de Cultura i Secretari de la ponència d'ensenyament secundari de la Generalitat respectivament i del propi Estalella, aquest establiment va poder conservar la seva independència (91).

Un altre problema fou la guerra que alterà externament la vida de l'Escola que es traslladà a causa dels bombardeigs a Sants en un edifici dels maristes. Altrament, molts dels seus professors i algun dels alumnes més grans s'hagueren d'incorporar a files. A l'entrada del 1938, el Dr. Estalella va caure malalt, poc després, el 20 d'abril moria. A partir d'aquest moment, l'Institut va continuar com va poder, fins que dos dies després de l'ocupació de Barcelona per les tropes del General Franco fou suprimit.

4. ALGUNES CONCLUSIONS FINALS

Ha quedat prou clar que els Instituts tradicionals i l'ensenyament col·legiat i lliure, al marge dels canvis quantitius i de la incorporació de la dona al batxillerat especialment a l'ensenyament oficial, experimentaren alguns canvis, entre ells una millor façana interna i externa, però, amb les excepcions ja citades poca cosa val la pena recordar, des de l'angle de la innovació pedagògica.

És evident que tota la renovació s'experimentà a l'Institut Escola i en menor grau al Blanquerna, renovació comparable, com ja hem dit, en el cas de l'I.E. del Parc, als millors centres experimentals d'Europa.

Cal, però, no oblidar que l'establiment dels Instituts Escola arreu de l'Estat (92), s'ha de considerar una solució parcial, molt lenta i difícilment aplicable a tots els medis socials i geogràfics, qüestió encara molt més greu a la major part de l'Estat, que no pas a Catalunya.

Donades les especials característiques de l'ensenyament espanyol, amb l'excepció d'algunes experiències renovadores de prou pes al Principat, amb un retard històric considerable en relació als Estats europeus més desenvolupats culturalment, concebre l'escola d'acord amb els postulats de la INLE i llurs seguidors, en termes de tradició humanista, malgrat tractar-se d'una tradició, en certa manera, vàlida històricament, justifica, almenys en part, moltes de les crítiques que se li han fet.

La forma i els continguts de l'ensenyament que proporcionaven els Instituts-Escola, d'una manera especial el del Parc de Barcelona, responia a les necessitats culturals d'una minoria intel·lectual, socialment i quantitativament poc important, qüestió que explica, també, l'eficàcia del Centre que comptava amb un alumnat, en general, molt motivat.

Aquestes formes i continguts, havien de ser readaptats per preparar un programa educatiu de llarg abast, capaç de cobrir les ànsies d'escolarització i professionalització que tenia, en aquell moment, la major part de la població catalana.

Estem fent volar coloms perquè la trencadissa que va representar l'ocupació de Barcelona el 26 de gener de 1939, ens impedeix conèixer quins canvis hauria experimentat l'I.E. del Parc i l'ensenyament secundari clàssic en general. Podem afirmar, però, que de les institucions de la Generalitat en particular, l'Institut Escola del Parc, i d'una sèrie d'institucions d'ensenyament primer secundari i després primari que saberen aprofitar la major llibertat d'acció dels centres privats de l'època franquista per salvar el que es pogués de la tradició republicana, malgrat les traves de tot tipus, sortí, en bona part, la flor i nata de la intel·lectualitat catalana que jugà un paper fonamental els anys 60 en la recuperació de les pròpies arrels i en l'actitud de clara oposició al franquisme.

(89) Es tracta d'una cita de Rafael Xàtiva a la revista Ciència, reproduïda a: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 7, novembre 1932, p. 9.

(90) Vegeu: GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT ESCOLA... op. cit., n.º 7, novembre 1932, p. 9.

(91) A més de la nota 74, p. 35, vegeu: GALI, A. (1978). *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya*. Llibre II, pp. 85-86.

(92) Es crearen, també I.E. a València, Bilbao i Màlaga. En relació al de València, vegeu: ESTEBAN, L. MAYORDOMO, A. *El Instituto Escuela de Valencia. (1932-1939). Una experiencia de renovación pedagógica*. Universidad de Valencia, 85 pp.